

УДК 330.34.011.(477)

І.В. КРЮЧКОВА,
*доктор економічних наук, заступник міністра,
Міністерство економіки України*

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ – ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ УРЯДУ

В умовах перманентної політичної турбулентності Україна відстає від інших країн в прогресі щодо створення сприятливої макроекономічної, фінансової, регуляторної, інноваційної політики, якості послуг державних установ, освіти, науки тощо, які саме і закладають підвалини високої конкурентоспроможності економіки.

За даними останнього звіту Всесвітнього економічного Форуму про глобальну конкурентоспроможність 2007–2008 років, Україна зайняла лише 73 місце серед 131 країни, поступаючись Литві (38 місце), Латвії (45 місце), РФ (58 місце), Казахстану (61 місце) та деяким іншим пострадянським країнам.

За найнижчого результату (115 місце) в категорії «якість інституцій», зокрема, для нашої країни виявилися на той час проблемними:

- прозорість ухвалення урядових рішень (110 місце);
- ефективність використання державного бюджету (111 місце);
- довіра суспільства до політиків (107 місце);
- тягар державного регулювання (104 місце);
- фаворитизм в ухваленні державних рішень (97 місце).

Надзвичайно гострим для України залишається питання кардинального підвищення конкурентних переваг, пов'язаних з технологічними інноваціями, формуванням сприятливого підприємницького середовища та ефективних конкурентних ринків, що дало б змогу Україні підвищити продуктивність виробництва та рівень конкурентоспроможності, оскільки серед інших чинників міжнародної конкурентоспроможності негативний вплив демонструють: ефективність товарних ринків (101 місце) та технологічна готовність (93 місце) [1].

Дуже актуальним є створення сучасної інноваційної системи – фундаментального чинника модернізації економіки України.

Серед рамкових умов – політична нестабільність та відсталість у розвитку інституцій (115 місце), що породжує слабку здатність до генерації і абсорбції нових технологій та передових ідей, веде до консервації низького рівня виробництва (експорту) продукції високотехнологічних видів діяльності та консервації застарілої структури виробництва.

Розвиток економіки відбувається викривлено, а бюджетна політика реалізується в недостатній прив'язці до дійсних потреб нації. За відсутності чіткої структурної політики економіка розвивається хаотично. Найбільш рентабельними є посередницькі операції та діяльність, пов'язана з імпортом, в той час як у реальному секторі економіки загострилися проблеми старіння основних фондів, низького технологічного рівня виробництва, високої енергоємності і низької продуктивності праці. В багатьох галузях обробної промисловості вже завершився процес відновлювального зростання, і ресурс використання резервних виробничих потужностей – вичерпано. Виробництво потребує докорінної модернізації і структурних зрушень на користь високотехнологічних видів діяльності. При цьому проблема оновлення виробництва не може вирішуватися локально, потребує загальносистемних державних рішень і взаємодоповнюючих заходів, що дають найбільший синергійний ефект.

Внутрішнє рейтингування субфакторів, що визначають конкурентоспроможність України, виявило найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу в країні, критичні її відставання в розрізі окремих критеріїв (рис. 1) є підґрунтям для визначення стратегічних пріоритетів підвищення конкурентоспроможності економіки України з тим, щоб реалізація програмних завдань за обраними пріоритетами дала у цьому найбільший ефект.

Від початку 1990-х років Україна пройшла через глибоке кризове падіння та відновлювальне зростання. Вісім років зростання (із середнім приростом – 7,4%) дали можливість відновити докризовий рівень доходів та витрат населення і держави, але так і не було підведено технологічну базу під новий цикл розвитку. Стандарти життя все ще залишаються набагато нижчими за європейські. А технологічний рівень значно відстає навіть від багатьох колишніх сусідів по СРСР.

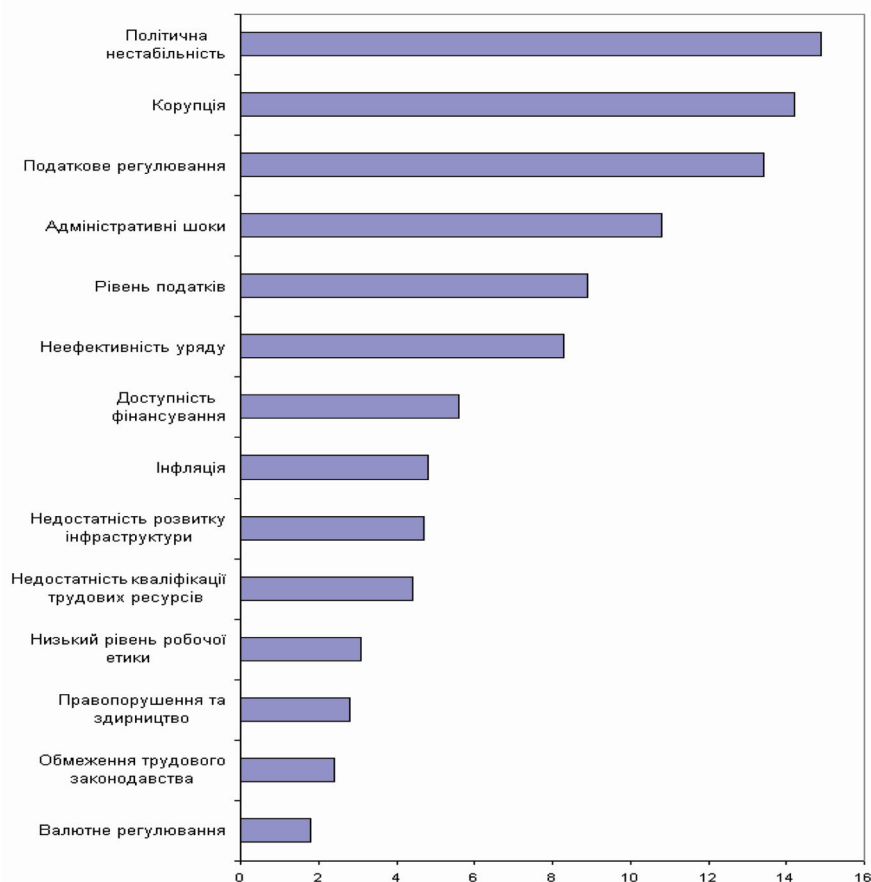
Те, що Україна за ефективністю виробництва, інституційним розвитком та загальним рівнем конкурентоспроможності відстає не тільки від розвинутих країн світу, а й від більшості пострадянських республік, створює ризики і загрози. Адже Україна за своїм геополітичним положенням є своєрідним трансформатором енергій і культур між Заходом і Сходом, між Північчю та Півднем. Досі в її політичній системі не було створено упереджувальних механізмів передбачення глобальних ризиків та протидії їх негативним наслідкам. Населення України розколото між тими, хто тяжіє до західних систем безпеки, і тими, хто вважає найкращим шляхом створення таких систем із Росією.

Глобалізація висуває перед Україною необхідність пошуку нових форм і методів адаптації національного економічного та політико-правового середовища до сучасних вимог здійснення міжнародних економічних відносин, чіткого визначення зовнішньополітичного курсу, що відповідає національним інтересам країни і має підтримку більшості населення.

Формуючи майбутні взаємовідносини України із рештою світу не можна відкидати історичні корені та географічну структуру зовнішньої торгівлі, залежність від імпортних енергоносіїв, найбільшим постачальником яких залишається Російська Федерація. Ресурсна (і за експортом і за імпортом) залежність України від цього партнера є критичною. Тому об'єктивною умовою забезпечення економічної безпеки є стабільність зовнішньоторговельних відносин перш за все із РФ та проведення політики диверсифікації ринків і постачання, і збуту.

Загалом, поширення інтеграційних процесів у світі об'єктивно вимагає від країн, що до них залучаються, посилення різновекторної зовнішньої відкритості економіки та диверсифікації ринків. Історично склалося так, що зовнішня торгівля відіграла значну роль у розвитку економіки України. Саме відновлення експортної діяльності дало змогу незалежній Україні розпочати вихід із кризи. Але сьогодні істотне збільшення частки ек-

спорту і імпорту у ВВП, яке, за міжнародними критеріями, свідчить про значну відкритість економіки, створює ситуацію, коли, за недостатньої диверсифікації експорту та низької якісної конкурентоспроможності національного виробництва, зовнішні цінові шоки поглинають ресурси підприємств і постійно перевіряють їх на здатність протистояти їм. Підвищити адаптивність економіки може лише високий рівень конкурентоспроможності вітчизняних виробників, що дасть можливість диверсифікувати ринки.

Джерело: СЕФ «Світовий щорічник конкурентоспроможності 2007–2008»

Рис. 1. Найбільш проблематичні фактори для ведення бізнесу в Україні

Критеріями, які характеризують відставання України від інших країн, є: слабкість людського капіталу, технологічна відсталість та низька інновативність учасників ринку. Неефективність усієї інноваційної системи – від науково-технологічного потенціалу і генерації знань до їх впровадження у виробництва – призвела до того, що Україна звузила до критичних розмірів частку високотехнологічних виробництв. Це зменшило попит на власні науково-дослідні та прикладні розробки і стримує трансфер технологій. Кошти, призначені для фінансування НДР, розмиті по численних ЦКП та інститутах і

використовуються вкрай неефективно. Україна не є конкурентом на ринку інновацій і залишається невідомою для світової наукової спільноти. Вся система виробництва знань потребує реформування, посилення кооперації між наукою і виробництвом шляхом створення інноваційних високопродуктивних кластерів та ефективної інноваційної системи в цілому.

З 2008 року використання відомих механізмів підтримки тих чи інших сфер стало обмеженим із-за вступу в СОТ. Зокрема, це стосується таких інструментів торговельної політики, як тарифні або нетарифні обмеження і субсидії, оскільки існування глобальної економіки передбачає наявність уніфікованої системи, в якій знижується дієвість захисту вітчизняних товаровиробників через регулювання митно-тарифних бар'єрів.

Це також стосується жорстких норм щодо прав на інтелектуальну власність, доступу іноземних інвесторів до державних тендерів і т.п., які справлятимуть аналогічний вплив. Відкриття доступу до ринків товарів, послуг, капіталів, які були до цього часу закритими, водночас відкриватимуть доступ інших країн до українських ринків, що посилить конкурентну боротьбу на національному ринку.

Високотехнологічна індустріалізація на відміну від ресурсних детермінант національних конкурентних переваг (дешева сировина та робоча сила) значною мірою залежить від технологій, капіталовкладень і трудових навичок. Ці ресурси є міжнародно-мобільними і можуть бути залучені і сформовані будь-якою країною, що має відповідну культуру підприємництва, ліберальні торговельні та інвестиційні закони, сильну наукову і технологічну інфраструктуру і систему освіти. Саме в створенні зазначених передумов – головна роль держави.

Необхідність втручання держави у процес кардинального підвищення конкурентоспроможності економіки зумовлюється тим, що причини відставання України мають системний характер і багато в чому залежать від якості саме державного управління та створення рамкових умов для ефективного підприємництва, інновацій, інтеграції та конвергенції. При цьому не має альтернативи програмному вирішенню такої загальнодержавної задачі.

Програмне вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності економіки України і перетворення її на країну високого рівня життя та привабливого середовища для інвесторів досі не знаходило свого місця серед дієвих інструментів реалізації довгострокової державної економічної політики. В той час як високі рейтинги багатьох європейських країн, включаючи нових членів ЄС, досягнуто завдяки ефективному використанню саме програмного інструментарію.

Ще у 2000 р. у Лісабонській Стратегії Європейська Рада поставила перед собою мету “зробити ЄС усесвітньою найдинамічнішою і конкурентоспроможною інтелектуальною економікою до 2010 р.” [2]. Для реалізації цієї мети рівень витрат на дослідження потрібно підвищити до 3% ВВП, що створить підґрунтя для економічного зростання. Враховуючи інтеграційні наміри України, Програмою передбачено поступове підвищення рівня витрат на дослідження і розробки з 1,02% ВВП у 2006 р. до 2% ВВП у 2015 р. за рахунок більшого включення у процес їх фінансування приватних джерел шляхом стимулювання державно-приватного партнерства і розвитку високотехнологічних видів економічної діяльності, а також активізації абсорбції інновацій з боку суб'єктів ринку, здатності ідентифікувати, асимілювати, і експлуатувати знання як від внутрішніх, так і зовнішніх джерел.

У Сьомій рамковій програмі обґрунтована також необхідність підвищення конкурентоспроможності європейської промисловості з метою перетворення її на світового лідера в окремих секторах; вона включає три складові: *Програма підприємництва та*

інновацій; Програма сприяння поширенню інформаційно-комунікаційних технологій; Програма “Розумну енергію – Європі”.

Загалом, головною метою оновленої Лісабонської стратегії є створення динамічної інтегрованої економіки, заснованої на передових знаннях, здатної забезпечувати високі темпи економічного зростання, створення робочих місць і посилення соціального єднання.

Успішна реалізація Програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки (далі Програми) сприятиме якісним зрушенням в економіці, що зумовить підвищення міжнародного рейтингу України та залучення в країну прямих іноземних інвестицій, а разом з ними нових технологій.

Реалізація Програми передбачає налагодження ефективного партнерства між усіма учасниками ринку та формування взаємоприйнятної системи довгострокових заходів державного впливу, спрямованих на використання наявних переваг для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Погоджені на широкій основі національні пріоритети у формі стратегічної довгострокової Програми полегшують координацію завдяки зміцненню консенсусу і взаєморозуміння. Для того щоб процес визначення пріоритетів був успішним, він має включатися в більш широкі рамки формування політики стимулювання інноваційної діяльності і конкурентоспроможності через використання всього комплексу інструментів одержання стратегічної інформації, таких, як прогнозування, зіставлення з контрольними показниками, моніторинг, аналіз і оцінка. Координація процесу визначення пріоритетів повинна припускати також проведення консультацій і спільних заходів з основними зацікавленими сторонами і широкою громадськістю.

Реалізація Програми має забезпечити якісні зміни в економіці з одночасним підвищенням ефективності використання людського, виробничого і природного капіталу та забезпеченням більш високого рівня соціального розвитку.

Ключові цільові орієнтири, досягнення яких має бути передбачено Програмою:

- забезпечення сталого динамічного зростання із підвищенням рівня ВВП за ПКС на одну особу населення від 27,2% відносно рівня ЄС (27) у 2006 р. до не менше 40% у 2015 р.;
- підтримка макроекономічної стабільності: дефіцит бюджету не більше 1,5–2%, утримання рівня інфляції у межах першої половини однозначних чисел, диверсифікація зовнішніх цінових шоків шляхом гармонізації та стабілізація розподілу доходів між державою, населенням і підприємствами;
- введення стандартів у сферу державного управління та створення високо-ефективних державних інституцій із двократним підвищенням середньої оцінки якості державних інституцій у 2012;
- посилення партнерства між владою та бізнесом шляхом реалізації сумісних проєктів та створення сприятливого підприємницького середовища для високопродуктивного бізнесу (вихід у першу десятку країн у рейтингових оцінках СЕФ за індексом конкурентоспроможності бізнесу у 2012 р.);
- збільшення фінансування фундаментальних та прикладних досліджень у проривних технологіях майбутнього та технологіях, що покращують якість життя (до 3% ВВП) з розширенням участі бізнесу у їх фінансуванні (до 60% у 2012 р.), а також у проєктах підвищення кваліфікації та освітянських проєктах;

- кардинальна модернізація власної індустрії на основі розвитку середньо-та високотехнологічних видів економічної діяльності з підвищенням їх рівнів в обсягах валової доданої вартості обробної промисловості відповідно до 15 та 30%;
- створення сучасних транспортних коридорів та інформаційних мереж;
- посилення захисту навколишнього середовища із заохоченням виробників до використання безвідходних та енергозберігаючих технологій;
- підвищення адаптивності економіки України до кліматичних змін;
- перехід на енергоефективні технології;
- забезпечення продовольчої безпеки і відновлення провідної ролі України на світовому агропринку.

Стратегічні цільові орієнтири досягатимуться через формування інноваційної і водночас – соціально орієнтованої моделі економічного розвитку, ефективної та продуктивної ринкової системи, адаптованої до викликів світових ринків через подальше якісне трансформування економічних відносин.

У системі державних прогнозних та програмних документів Програма має стати інструментом концентрації та координації дій виконавчої влади в напрямі підвищення конкурентоспроможності економіки країни та її регіонів, а також окреслювати стратегічні перспективи (9 років). Водночас ті із заходів Програми, що стосуються окремих видів діяльності чи економічних комплексів, повинні включатися до розгорнутих програм їх розвитку. Отже, Програма має бути стрижневим документом, що визначає основні напрями конкурентоспроможного розвитку України.

Підвищення конкурентоспроможності економіки України потребує вирішення як проблем фундаментального характеру, так і посилення факторів, які забезпечують пряме підвищення ефективності виробництва і перехід до інновативного та сталого розвитку:

Розвиток України до 2012 року має стати етапом кардинального поліпшення інституцій і підприємницького середовища, інноваційної системи та створення сучасної висококонкурентної і на зовнішньому, і на внутрішньому ринках індустрії. Так, вже у 2010 році має підвищитися якість державних інституцій, інноваційної системи (в частині нарощення науково-технологічного потенціалу, міжнародного наукового співробітництва та трансферу технологій), підприємницького середовища та структури обробної промисловості, яка має змінитися на користь високотехнологічних та середньо-високотехнологічних виробництв і підвищити ефективність виробництва (підвищити продуктивність праці, знизити енергомісткість і матеріаломісткість тощо), а також стати головним постачальником машин та обладнання для внутрішнього ринку і експортером високотехнологічних продуктів.

Це потребує більш масштабної ресурсної підтримки фундаментальних факторів і паралельно посилювачів інновативності та ефективності розвитку.

Україна має значно активізувати свою участь у рамкових програмах ЄС, особливо в таких перспективних проектних напрямках, як: нанонауки, нанотехнології, матеріали та нові виробничі технології, відновлювані джерела виробництва електричної енергії, відновлювані джерела виробництва палива, відновлювані джерела нагрівання та охолодження, технології поглинання та зберігання CO² для нульової емісії виробництва електроенергії, технології збагачення вугілля, розвинуті енергетичні мережі, ефективне використання та збереження енергії, знання про політику в галузі енергетики, біотехнології, інструменти та технології для здоров'я людини, інтеграція технологій, зміни клімату, забруднення та ризики, стале управління ресурсами, технології охорони навколишнього середовища тощо.

На кінець 2012 р. необхідно досягти синергізму основних чотирьох складових інноваційного потенціалу: потенціалу впровадження, потенціалу генерування знань, їх поширення, а також попиту на них, які почнуть давати ефект взаємодії в рамках розширення новаторства.

Після 2012 р. розпочнеться новий період, коли на тлі подальшого посилення фундаментальних складових конкурентоспроможності більшу ресурсну підтримку матимуть фактори, що посилюють, активізують інновативність (віддачу від оновленої інноваційної системи). Національні інноваційні системи будуть здатні забезпечувати синергізм між різними складовими інноваційного потенціалу, краще стимулюватимуть інноваційну діяльність і економічне зростання на базі інноваційного потенціалу. На той час основна частка ВВП та його інвестиційна складова спрямовуватимуться на розвиток України як постіндустріальної країни.

Вже у 2015–17 рр. Україна має докорінно змінити свій рейтинговий профіль за усіма складовими композиційного індексу конкурентоспроможності і увійти у двадцятку найбільш конкурентоспроможних країн.

Тобто Україна за короткий проміжок часу має здійснити якісний економічний прорив: спочатку в індустріальне, а потім — у постіндустріальне суспільство.

Програма має будуватися за такими напрямками:

I. СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВИХ РАМКОВИХ УМОВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

- Макроекономічна стабільність;
- Досконала регуляторна політика;
- Розвиток конкуренції на внутрішньому ринку;
- Підвищення ефективності Уряду;
- Розвиток державно-приватного партнерства;
- Зміцнення інституту власності як основи ринкової системи господарства;
- Розвиток фінансових ринків.

II. ЛЮДИНА І СТАЛИЙ РОЗВИТОК

- Модернізація системи охорони здоров'я;
- Сучасна і якісна освіта та підготовка кадрів;
- Розвиток культури;
- Розвиток фізичної культури та спорту;
- Доступне житло молодим сім'ям;
- Розвиток пенсійної системи;
- Сталий розвиток довкілля;

Адаптація до глобальних кліматичних змін.

III. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОРИВ В ІНДУСТРІЇ

- Підвищення технологічного рівня обробної промисловості;
- Модернізація будівельної діяльності;
- Впровадження нових та відновлюваних джерел енергії;
- Підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів.

IV. ЗНЯТТЯ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ОБМЕЖЕНЬ

Будівництво сучасних транспортних коридорів та інтегрування до загальноєвропейської інфраструктури:

Розвиток морських портів;

Розвиток аеропортів;

Відновлення та модернізація муніципальної інфраструктури.

V. ПЕРЕХІД ДО ВИСОКОЕФЕКТИВНОГО АГРАРНОГО ТА АГРАРНО-ПЕРЕРОБНОГО ВИРОБНИЦТВА

Запровадження європейських принципів державної

підтримки сільськогосподарських виробників;

Переорієнтація агровиробництва із урахуванням кліматичних змін;

Нарощення експорту аграрної та аграрно-переробної продукції;

Комплексне самозабезпечення продовольством.

VI. СТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Вдосконалення системи генерації знань;

Активізація інноваційного попиту та трансферу технологій;

Формування інноваційної інфраструктури;

Розвиток системи управління інтелектуальною власністю;

Державне забезпечення взаємодії елементів НІС;

Інтеграція науково-технологічного потенціалу України у світове господарство.

VII. УКРАЇНА І СВІТ

Інституційна євроінтеграція;

Набуття членства України в ЄС;

Створення поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС.

Доцільність виділення окремого розділу «Створення сприятливих рамкових умов для підвищення конкурентоспроможності економіки» пояснюється необхідністю зняття критичних відставань України за «якістю інституцій». Заходи цього розділу Програми стосуються усіх учасників ринку, формуючи сприятливе економічне середовище для підприємництва і громадян в цілому. Адже ключовим наповненням системи, що формує загальну конкурентоспроможність національної економіки, є перш за все конкурентоспроможність економічного середовища в середині країни¹.

Усі заходи не повинні порушувати конкуренцію на внутрішньому ринку шляхом створення більш привабливих податкових умов ведення бізнесу, але відкидання будь-яких форм фаворитизму і преференцій для окремих підприємств.

Відомо, що вирішення амбіційних завдань із проривом у технологічному та соціально-економічному розвитку потребує синхронізації дій як приватного, так і бюджетного секторів економіки. На даний час ринок не дає можливості швидкого налагодження рентабельних високотехнологічних виробництв із-за відсутності прибутків на початкових етапах реалізації бізнес-проектів. Виходячи із світового досвіду ефективної підтримки у створенні інноваційних полюсів розвитку, Уряд надаватиме підтримку лише в межах реалізації окремих програм, включаючи цільові програми, якщо вони відповідають завданням і цілям Програми.

---

¹ Як визначає сучасний економічний словник “економічне середовище країни – це сукупність економічних умов розвитку підприємництва та ділового життя”. Воно включає макроекономічні, технологічні, політичні, законодавчі, демографічні, культурні та екологічні передумови розвитку бізнесу.

Висновки. Головні напрями активної державної промислової політики за сучасних умов у ринковій економіці, як показує досвід розвинутих країн, зводяться до наступного:

- рівноправними учасниками політики і її реалізації виступають держава, бізнес, наукові і громадські організації та інститути;
- центр уваги переноситься з регулювання галузей і товарних ринків на регулювання високих технологій, що перетворюються на вирішальний фактор економічного зростання і збереження інвестиційного потенціалу;
- нову промислову політику детермінує перехід до наукоємної економіки, у якій виробництво, розподіл і використання знань та інформації визнаються головними умовами сталого економічного зростання;
- промислова політика не повинна фокусуватися на окремих видах діяльності промисловості і субсидіях, оскільки ефект від вибіркової підтримки “лідерів” і надання селективної допомоги стало дорогим “задоволенням” в еру обмежених бюджетів;
- в умовах глобалізації макроекономічна політика дедалі більше впливає на результативність промислової політики, тобто на створення конкурентоспроможного продукту через кластеризацію економіки.

Робота над Програмою передбачає визначення пріоритетних цілей (із відповідними індикаторами щодо їх досягнення) по кожному напрямку та проведення широких консультацій і обговорень з усіма представниками громадянського суспільства. Адже лише на такій платформі можна досягти єдності у процесі підвищення конкурентоспроможності української економіки.

Програма має сконцентрувати зусилля влади та об’єднати суспільство сильною національною ідеєю, яка, замість розколу нації, дасть синергійний ефект для соціально-економічного розвитку як у центрі, так і в регіонах України.

Джерела

1. <http://www.gcr.weforum.org/>
2. СЕФ «Світовий щорічник конкурентоспроможності 2007–2008».

Аннотация. Формирование конкурентоспособной национальной экономики сегодня является главным заданием социально-экономической политики Правительства Украины. Задача Правительства — обеспечить наилучшие возможности для предпринимательства и высшие стандарты жизни для граждан Украины. Соответственно национальная политика должна быть направлена на постоянное повышение благосостояния нации и каждого гражданина в соединении с достижением достойного места страны в глобальных экономических процессах.

Summary. To-day, the main task of Governmental social and economic policy in Ukraine is forming of competitive national economy. The task for Government is to provide the best possibilities for enterprising and higher living standards for citizens of Ukraine. Respectively, national policy must be directed to permanent rising of nation and every citizen welfare combining with country worthy position in global economic processes.

Стаття надійшла до редакції журналу 25.07.2008 р.